



ธรรมร่วม สำหรับคฤหัสถ์ และบรรพชิต

— ๘ —

๒๕ เมษายน ๒๕๓๓

สำหรับพวกเราล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว ใน
วันนี้จะได้อ่านถึง **ธรรมร่วมกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต**.
ขอให้สังเกตมาตั้งแต่ต้นว่า ที่แล้ว ๆ มานี้ เราพูดกันแค่
เรื่อง ฆราวาส; แม้จะพูดถึงธรรมะชั้นสูง ก็พูดในลักษณะ
ที่มีนัยเกี่ยวข้องกับฆราวาส คล้าย ๆ กับว่า แยกธรรมะสำหรับ
บรรพชิตออกไป เป็นอีกเรื่องหนึ่ง และอยู่ในลักษณะที่เหมือน
กับตรงกันข้าม เป็นคนละพวกไปทีเดียว; ที่จริงมันไม่เป็น
อย่างนั้น.

สิ่งที่เรียกว่า **ธรรมะ ที่เป็นวิทยาศาสตร์** นั้น ใช้ได้ร่วมกันทั้ง
ฆราวาสและบรรพชิต; เพราะว่า กิเลส และความทุกข์โดยตรงนั้น มันเหมือนกัน
สำหรับคนทุกคน; ที่นี้หลักธรรมะก็เลยใช้ได้สำหรับคนทุกคน. ที่แยกออก
เป็นเรื่องของฆราวาสโดยเฉพาะนั้นมันจึงมีน้อย, ที่จริงมันมีน้อย. ถ้าว่า

๑๒๘



พุทธศาสนาทั้งหมดมีกำมือหนึ่ง มันก็เป็นเรื่องทั่วไป ทั้งฆราวาสและบรรพชิต
เกือบทั้งหมด; จะเป็นสำหรับฆราวาสโดยเฉพาะก็สักระยะหนึ่งมือหนึ่งเท่านั้น
ตัวทั้งหมดมันกำมือหนึ่ง.

คุณลองคิดถึงให้ดี แม้ว่าเรื่องข้อปฏิบัติของฆราวาสโดยตรง เช่นเรื่อง
ทศ ๖ เป็นต้น; เราต้องกันยืยวกล้ายกันว่า มันมากมาย. เมื่อไป
เปรียบเทียบกับคำพุทธศาสนาส่วนใหญ่แล้ว มันก็เป็นเรื่องนิดเดียว ชั่วจะคิด
ปลายนิ้วมือหยิบเดียว ถ้าทั้งหมดมันสมมุติว่ากำมือหนึ่งเต็ม ๆ. เพราะฉะนั้น
วันนี้ผมจึงอยากจะพูดให้เห็นชัด ในการที่ธรรมะเป็นของใช้ร่วมกันได้ทั้งบรรพชิต
และฆราวาสนั้น มันมีอย่างไร ? และมีมากน้อยเท่าไร ? และก็อย่าลืมว่า เมื่อ
พูดถึงธรรมะแล้วละก็ จะต้องนึกถึงเป็นประเภทใหญ่ ๆ ว่า *ธรรมะในฐานะที่เป็น*
เครื่องมือ สำหรับให้ปฏิบัติธรรมะอื่นสำเร็จ นี่ก็พวกหนึ่ง. แล้ว*ก็ธรรมะที่เป็น*
*ตัวการปฏิบัติโดยตรง*ที่เราจะต้องปฏิบัติลงไป โดยใช้ธรรมะเครื่องมือเป็นต้นนั้น
นี้มันก็อีกพวกหนึ่งต่างหาก; แล้วที่นี้ยังจะมีแถมพิเศษเข้ามาอีกพวกหนึ่งก็ได้
คือ*ธรรมะพวกที่จะเอามาใช้*อย่างเครื่องมือก็ได้ หรือ*เป็นธรรมะในตัวมันเอง*
โดยตรงก็ได้ ก็ยังมีเหมือนกัน.

สำหรับวันนี้ เราจะพูดกันถึง ธรรมะที่ใช้ร่วมกันได้ ในฐานะเป็นตัว
ธรรมะกันก่อน; แล้วจะพูดเรื่องธรรมะเครื่องมือ หรือที่อาจจะใช้เป็นเครื่องมือ
ในวันหลัง.

ธรรมะที่ใช้ร่วมกันได้ทั้งฆราวาสและบรรพชิต หรือว่าข้อเท็จจริง
ส่วนนี้ ได้ถูกมองข้ามโดยคนทั่วไป แม้ที่เป็นครูบาอาจารย์สอนอยู่ทุกวันนี้
เขาก็ไปแยกว่า ฆราวาสต้องปฏิบัติอย่างหนึ่ง, บรรพชิตต้องปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง
คล้าย ๆ กันว่า เป็นมนุษย์คนละประเภท อย่างที่มันไม่มีอะไรเหมือนกันเสียทีเดียว.

ผมก็เคยรับบาป หรือว่าถูกทำอยู่เป็นประจำ ถูกทำ ที่ว่า เอาธรรมะชั้นสูงมาสอน ขรรษาต ว่าเป็นความโง่เขลาอย่างยิ่ง แล้วก็ทำผิดหลักพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง. ส่วนผมเห็นว่า นี่ก็โง่เขลาอย่างยิ่ง แล้วก็ทำถูกต้องตามพระพุทธประสงค์อย่างยิ่ง ที่เอาธรรมะชั้นหัวใจของพุทธศาสนา มาสอนชาวบ้าน ทำไร่นานอย่างนี้ ซึ่งจะได้ พุทธให้เห็นต่อไปในข้างหน้า. พุทธรูปสั้น ๆ ก็ว่า เอาเรื่องปฏิบัติเพื่อไปนิพพาน มาใช้แก่คนที่กำลังโง่เขลาอยู่ในนา อย่างนี้ก็ใช้ได้. แล้วคุณก็ต้องได้ยินคำกล่าวหา อันนี้ ที่เขากล่าวหาผม; และถ้าคุณไปพูดกันเอง เขาก็ต้องกล่าวหาคุณ; ก็ขอบอกเอาไว้ให้รู้ล่วงหน้าอย่างนี้.

สำหรับทวัตรธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติ ที่ว่าใช้ได้ร่วมกัน ทั้งแก่บรรพชิต และแก่คฤหัสถ์นั้น ขอให้ทั้งกันไปทั้งแก่หมวดแรกที่สุดเลย. มันมีหมวดหมวด เป็นหมวด ๆ ไป, แต่ว่าหมวดแรกที่สุดที่จะยกมาให้เห็น เช่นสธนาคมนี้.

สธนาคมนี้ แปลว่า การถึงพระรัตนตรัย เป็นสธนะ คือถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสธนะ, มีแบบ (formular) เหมือนที่พูดกัน ทุกๆ วัน ว่า *พุทธ สรณํ คจฺจามิ, ธมฺมํ สรณํ คจฺจามิ, สงฺฆํ สรณํ คจฺจามิ.* นี่คุณก็รู้จักอยู่แล้วว่าอย่างไร หมายความว่าอย่างไร. นี่เราใช้ ร่วมกันทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต; ไม่ต้องแยกสำหรับขรรษาอย่างหนึ่ง ของ บรรพชิตอย่างหนึ่ง; เพราะเราไม่เอาใจพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แยกกัน; เพราะเหมือนกัน และก็ต้องถึงโดยวิธีเดียวกัน. เพราะฉะนั้นจะทำให้ถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างไร ก็ทำเหมือนกันหมดทั้งขรรษาและ บรรพชิต. ส่วนที่ใครจะทำได้ไกลกว่า ก็กว่า มากกว่า นั่นมันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง. แต่โดยหลักแล้ว ก็ต้องทำตักความสามารถ ในวิธีเดียวกัน จะเป็นการรับแต่ปาก

มันก็รับเหมือนกัน; จะเป็นการทำในใจถึงพระคุณของ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คัวยบพ อธิปิ โส ภควา เป็นต้น ก็เหมือนกัน.

ถ้าทำได้จริง มีใจ สะอาด สว่าง สงบ ในลักษณะที่มีจิตใจเหมือน พระพุทธ เหมือนพระธรรม เหมือนพระสงฆ์ มันก็เหมือนกันอีก. เพราะฉะนั้น การถึงสรณาคมนั้น เป็นหลักที่ใช้เหมือนกัน อย่างเดียวกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต. นี่เราเรียกว่าธรรมร่วมกัน เหมือนกันระหว่างบรรพชิตและฆราวาส ซึ่งคุณจะต้อง นวรายละเอียดยาวนาน มาศึกษาต่อไป.

ที่นี่ ก็จะมองดูกันที่ **คัมภีร์ของพุทธศาสนา**. เมื่อผมพูดว่า **คัมภีร์ของ พุทธศาสนา** นี้คุณก็พอจะเข้าใจได้ : ถ้าเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาในส่วนทฤษฎี เราเรียกว่า อริยสัจ ๔ คือ - เรื่องทุกข์. - เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่กิเลส, - เรื่องความดับทุกข์สนิทไม่มีเหลือ นี่คือการสลายกิเลสไม่มีเหลือ. - เรื่องการปฏิบัติ เพื่อความดับทุกข์ ก็คือปฏิบัติให้มันถูกต้อง ๘ ประการ. ที่เรียกกันว่า มรรคมี องค์ ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา. ถ้าเราพูดถึงในลักษณะที่เป็นทฤษฎีหรือหลักการนั้น เราเรียกว่า อริยสัจ; แยกออกเป็น ๔ ข้ออย่างนี้ ก็ใช้ร่วมกันทั้งฆราวาสและ บรรพชิตอีก โดยหลักการอันเดียวกัน ไม่มีอะไรแตกต่างกัน. ถ้าให้มากเท่าไร ยิ่งดี ทั้งฆราวาสและบรรพชิต; คือ เข้าใจได้มากเท่าไรก็ยิ่งดี แล้วจะได้เอา ไปปฏิบัติ. นี่คือนิยามของพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นหลักทฤษฎี.

คัมภีร์พุทธศาสนาในส่วนที่เป็นการปฏิบัติ โลกจริง มันก็ได้แก่ปฏิบัติ ตามหลักอริยสัจข้อสุดท้าย ที่เรียกว่า มรรคมีองค์ ๘ นั้นแหละ. เมื่อพระพุทธเจ้า ทรงแสดงปฐมเทศนา คือ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้เป็นการแสดงถึงคัมภีร์พุทธศาสนา ที่พระองค์ได้ค้นพบใหม่ ไม่เคยได้ยินได้ฟังกันมาก่อน; ก็ตรัสเรื่องมัชฌิมา ปฏิปทา ก็คือมรรคมีองค์ ๘ ประการนี้. พระองค์ทรงยกให้เป็นตัวสิ่งที่ได้ตรัสรู้

ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อนจากผู้ใด ก็ระบุเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง ๘ ประการ เมื่อรวมกันเป็นอันเดียว เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” โค้ดเก้ – ความเข้าใจถูกต้อง, – ความหวัง หรือปรารถนาที่ถูกต้อง, – การพูดจาที่ถูกต้อง, – การกระทำทางกายที่ถูกต้อง, – การเลี้ยงชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง, – ความพากเพียรพยายามอยู่เสมออย่างถูกต้อง, – ความมีสติ มีความสำนึกรู้สึกประจำใจอยู่อย่างถูกต้อง, – มีสมาธิ คือ ความตั้งมั่นของจิตอย่างถูกต้อง. กรอบทั้ง ๘ ก็มีพร้อมกันอยู่ครบทั้ง ๘ แล้วก็เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา.

ที่เขาพูดกันโดยทั่วๆ ไป เขาไม่ค่อยเอ่ยถึงสิ่งนี้ ในฐานะเป็นทัศนคติด้วยซ้ำไป. แค่นี้แล้วไปคุยให้ที พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสิ่งนี้ ในการประกาศพระศาสนาครั้งแรก; แล้วในคราวเดียวกันจึงได้ตรัสถึงเรื่องอริยสัจข้อไป คิดตามมา ว่า เรื่องทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ ฯลฯ นี่ต้องรู้ ต้องปฏิบัติ และต้องปฏิบัติเสร็จแล้ว. สำหรับเรื่องอริยสัจนั้น แจกไว้ชัดเลยว่า : – ต้องรู้มันว่า จะต้องทำอะไร. แล้วก็ ทำ มันลงไป, แล้วก็รู้ว่าได้ทำเสร็จแล้ว ทำถูกต้องแล้ว : คือรู้ว่า เรื่องนี้มีมันเป็นอย่างนี้ๆ แล้วเรื่องนี้เรามีหน้าที่ต้องทำอะไร, แล้วเราได้ทำเสร็จแล้วในหน้าที่นั้นๆ; นั่นคือหลักที่พระพุทธเจ้าท่านใช้กับอริยสัจ แล้วสอนให้ทุกคนทำอย่างนั้น.

เราต้องรู้ อริยสัจแต่ละข้อๆ นั้น ว่ามันเป็นอย่างไรๆ, แล้วเรามีหน้าที่เกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร คือต้องทำ, แล้วเราทำเสร็จแล้ว – คือเมื่อเราได้ทำเสร็จแล้ว ถูกต้องแล้ว บริบูรณ์แล้ว. นี่แหละหลักการในเรื่องมัชฌิมาปฏิปทา รวมทั้งเรื่องอริยสัจนี้ ให้เหมือนกันทั้งพระทั้งฆราวาส; โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรพชิต ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทานี้ จะต้องมียุติที่เนื้อที่ตัวของฆราวาส เช่นเดียวกับ ที่ต้องมีอยู่ที่เนื้อที่ตัวของบรรพชิต. เพราะฉะนั้นคุณต้องไว้ให้มัน

เข้าใจ : — เข้าใจถูกต้อง, — มีความหวังถูกต้อง, — มีการพูดจาถูกต้อง, — มีการกระทำถูกต้อง, — เลี้ยงชีวิตถูกต้อง, — พากเพียรถูกต้อง, — มีสติถูกต้อง, — มีสมาธิถูกต้อง. เป็น ๘ ถูกต้อง. นี่ก็ไม่ใช่ท่องได้แต่ปาก ต้องมองเห็นความจริงของมันด้วย; แล้วยิ่งกว่านั้น ยังต้องรู้ที่สำคัญที่สุด คือว่ามันต้องมีพร้อมกัน, คือมันเนื่องกันอยู่; ถ้าขาดไปเสียอย่างเดียว ไม่ครบ ๘ นี่ก็ไม่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิบัติ” หรือไม่เรียกว่า “อัฐังคิกมรรค”; ถ้ามันพร้อมกันอยู่ ทำงานกราวเดียวกัน พร้อมกันอยู่แล้ว ก็เรียกว่า “อริยมรรค” หรืออัฐังคิกมรรค หรือมัชฌิมาปฏิบัติ.

อริยมรรคนี้ ข้อแรกพระพุทธเจ้าท่านเอาความเข้าใจถูกต้อง, ความเห็นถูกต้อง หรือความรู้ถูกต้องนี้มาก่อน เรียกว่า “สัมมัททวิญญู”. เราต้องมีความเข้าใจ หรือความรู้ หรือความเห็นก็ตามถูกต้อง. แล้วเราจะมีข้อถัดไป คือ มีความหวัง มีความปรารถนา มีความไม่ฝืน มีความดำรงก็ตาม แล้วแต่จะเรียกกัน นั่นมันก็ถูกต้อง. เพราะเราถูกต้องแล้ว เราจะไปปรารถนาผิดได้อย่างไร; มันก็ปรารถนาถูกต้อง, เรียกว่าเข้าใจถูกต้อง แล้วก็ปรารถนาถูกต้องด้วย. หลังจากปรารถนาก็มีการกระทำ, การกระทำนั้นมันก็ต้องไปหมก, การกระทำทางวาจาก็ถูกต้อง, การกระทำทางกายก็ถูกต้อง, เลี้ยงชีวิตก็ถูกต้อง, พากเพียรอยู่ก็ถูกต้อง, แล้วก็มีสติถูกต้องได้ เพราะมันรู้ถูกต้อง, ควบคุมความรู้สึกให้ถูกต้องอยู่เสมอ นี่เรียกว่ามีสติถูกต้อง, แล้วใจที่มันคงเข้มแข็งเป็นสมาธิ นั่นมันก็ต้องถูกต้อง. เพราะมันถูกจุดไปโดยความรู้ หรือความเข้าใจที่ถูกต้องของข้อแรกนั้น มันก็เลยถูกต้องก็เป็นทาง ตามไปหมก. นี่เป็นหลักที่ถูกต้องจะต้องใช้ในชีวิตประจำวัน. พอถึงตอนเย็น หรือตอนหัวโมงสุดท้ายแห่งวัน, คือจะเข้านอนแล้วก็จะต้องทบทวนดูว่า วันนั้นมีอะไรที่ไม่ถูกต้อง แล้วก็จะได้เสียใจให้มาก

ละอายให้มาก เพื่อความถูกต้องโดยง่ายในวันต่อไป. นี่ปฏิบัติได้เหมือน ๆ กันทั้ง
ฉรวาส และ บรรพชิต.

หลักหมวดถัดไป ซึ่งที่แท้ก็หมวดเดียวกันกับอันนี้ แต่ว่าเขาไปเรียกให้
แปลออกชื่อว่า **ไกรธิกขา**. ไกร=สาม, ธิกขา=การศึกษา. แต่ว่าการศึกษา
ในลักษณะนี้เขาหมายถึงการประพฤติปฏิบัติ. การศึกษานั้นคือ การทำลงไปจริง ๆ
ให้เกิดผลขึ้นมา นั้นเขาเรียกว่า การศึกษา. แบ่งเป็น คีล สมาริ ปัญญา;
องค์มรรคทั้ง ๘ องค์นั้นแหละ เขามารจัดเป็นคิล สมาริ ปัญญา ก็ได้. สองข้อคั้น
เป็นปัญญา. สามข้อตรงกลางเป็น คีล. สามข้อสุดท้ายเป็น สมาริ. แต่
เดี๋ยวนี้เราจะมองกันในแง่อื่น; เป็นแง่ทฤษฎีอยู่มากคือ เอาคิลมาไว้เบื้องต้น.

ชื่อ คีล-สมาริ ปัญญา นี้ะวัง โดยทฤษฎีมันกล่าวจากตั้งแต่
ต่ำสุดไปหาสูงสุด จึงเป็น คีล สมาริ ปัญญา. แต่พอลงมือปฏิบัติเข้าจริง
ไม่เป็นเช่นนั้น ต้องเอาปัญญามาก่อน แล้วให้มันทั้งจุจ คีล และ สมาริ;
เพราะกลั้วว่า คีล สมาริ มันจะเข้ารกเข้าพงไปก็ได้ ฉะนั้นจึงเอาปัญญามาก่อน
กลายเป็น ปัญญา-คีล-สมาริ. เมื่อมันมาเป็นตัวการปฏิบัติเข้า มันกลายเป็น
เป็นปัญญา-คีล-สมาริ. ถ้าเอาไว้พูดกันเป็นหลัก ๆ มันก็เป็น คีล-สมาริ
-ปัญญา. ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น? ตอบได้ง่ายนิดเดียว; เพราะว่า ถ้าไม่มี
ปัญญาแล้ว มันจะไม่รู้เรื่อง คีล, แล้วจะไม่ชอบคิลด้วยซ้ำไป.

ถ้าไม่มีปัญญาก็ไม่ชอบคิล ไม่ชอบสมาริ. เพราะฉะนั้นเราต้องมีปัญญา
พอที่จะมองเห็นว่าชีวิตเป็นทุกข์อยู่อย่างไร? แล้วจะต้องแก้ไขมันอย่างไร? มีหลัก
การอย่างไร? นี่ปัญญามาก่อนอย่างนั้นแล้ว ก็พบว่าลงมือปฏิบัติให้ถูกต้องทางกาย
ทางวาจา. เพราะฉะนั้นคู่ลำดับ หรือความสัมพันธ์กัน ขององค์มรรคทั้ง ๘

อย่างที่ว่ามาแล้วก็คือ - เข้าใจถูกต้อง, - หวังอย่างถูกต้อง, แล้วก็ทำอย่างถูกต้อง. ครั้นเมื่อมาพูดเป็น คีล สมาริ ปัญญา ก็ให้ความหมายที่กว้างออกไปได้ คือความประพฤติ การกระทำที่ถูกต้องทางกายและวาจา ทั้งแก่ตัวเองและแก่สังคม นี่แหละคือคีล. ที่นี้ก็มีกำลังจิตที่เพียงพอที่เหมาะสม ในคิอ **สมาธิ**, การที่มีกำลังจิตที่ถูกต้อง เหมาะสม แล้วก็นำพห พหเหมาะ นี่ก็อสมาธิ. แล้วมีความรู้ในเรื่องที่ควรรู้ตั้งแต่ต้นจนปลายไปเลย; ยังไม่รู้ ก็รู้, รู้อะไรบ้างแล้วก็รู้, จะต้องรู้อะไรต่อไปอีกก็รู้ เรียกว่า **ปัญญา**.

พูดให้เป็นสมัยใหม่ หรือว่าเป็นสากล กว้าง ๆ หน่อย ไม่ต้องพูดว่าเป็นพุทธะ หรืออะไรกันแล้ว ก็พูดได้ง่าย ๆ ว่า :- คีล นั่นคือบังคับตัวเองได้, สมาริ นั่นคือการบังคับจิตใจ; มันต่างกันอย่างนี้. **คีล** นั้นบังคับตัวเองข้างนอก; **สมาธิ** บังคับตัวเองข้างในคือจิต. **ปัญญา** ก็เป็นความรู้เรื่องที่มีมนุษย์จะต้องรู้ เพื่อแก้ปัญหายุขานิตของมนุษย์นั้น. คีล สมาริ ปัญญา ก็อาจจะมีได้แก่คนทั้งโลก, แล้วก็ควรจะมีแก่คนทั้งโลก ไม่ว่าเขาจะนับถือศาสนาอะไร หรือลัทธิอะไร เป็นค่ากลางที่สุดได้. คุณก็ไปศึกษาเองว่า มันมีความหมายที่กว้าง ๆ อยู่น้อย่างไร.

พระราชา หรือบรรพชิตก็ย่อมต้องมีคีล สมาริ ปัญญาเหมือนกันนั่นแหละ ไม่ต้องแบ่งกันเป็นคนละชั้น, มีคีล สมาริ ปัญญา ทั่วกันเหมือนกัน. ที่นี้เต็ก ๆ อาจจะถามว่า แล้วทำไมเมื่อคีล ๑๐ พระเมื่อคีล ๒๒๗ แล้วชาวบ้านเมื่อคีล ๕ คีล ๘, มันก็ต่างกัน. นี่เพราะเขาไม่รู้ เพราะเขาไม่รู้หลักที่เป็นหัวใจ หรือว่าเป็นใจความ จึงดูต่างกัน. อันที่จริงแล้วมันเหมือนกันโดยหัวใจ; แต่ว่าขยายให้มากให้ละเอียดออกไป สำหรับบรรพชิต ที่จะทำให้ดีกว่า ทำให้เร็วกว่า; แล้วมันก็ไม่พ้นไปจากเรื่องคีล ๕ ที่เป็นหลักประธาน แล้วก็ขยายออกไป.

จะยกตัวอย่าง การไม่ให้ฆ่า ก็คือไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น. ที่มันต่างกันไปตามภูมิทางชั้น นั้นมันก็เป็นเหตุผลรอบนอก. เช่นว่า มรณวาสไม่ให้ฆ่า ไม่เบียดเบียน อย่างนี้ มันก็มีขอบเขตจำกัด; ในการทำมาหากินที่อาศัยตัวให้ตาย อย่างนี้ มันยกเว้นได้; เมื่อใดนา มรณวาสใดนา คุณไปดูที่รอยไถ มันมีสัตว์ตายเยอะ เช่นปูนาอะไรอย่างนี้ ซากกระจายไปเลย. เขาไม่ถือว่ามรณวาสขาดศีล คือขาดศีลห้าของมรณวาส. แต่ถ้าเป็นพระ จะทำอย่างนั้นไม่ได้; โดยความมุ่งหมายอย่างเดียวกันจะไม่ฆ่า ไม่เบียดเบียนไม่ได้; แต่มรณวาสทำอย่างนั้นได้. พระทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะพระจะเอาดี เอาเร็วทันก่อน ก็เลยทำอย่างที่ว่า. นอกจากทำอย่างนั้นไม่ได้แล้ว ยังฆ่ากันไม่ก็ได้. เป็นมรณวาสฆ่ากันไม่ก็ได้ไม่เป็นไร, แต่พระฆ่ากันไม่พึงพำนักรั้ววัดของเขายังไม่ได้. แล้วยังมีสิกขาบทปลีกย่อยว่า พระแม้แต่เงื้อมมือจะตีใครก็ไม่ได้ ถือเป็นอาบัติ. แล้วยังมีอย่างอื่นอีกมาก ที่ขยายออกไปจาก การที่จะไม่ฆ่า หรือไม่เบียดเบียน; แต่ใจความก็ยังเป็น ไม่ฆ่าไม่เบียดเบียน ในศีลข้อหนึ่ง. เพราะฉะนั้นมันเหมือนกัน.

ชั้นชื่อว่าศีลแล้วมันก็ต้องเหมือนกัน นอกจากขยายการปฏิบัติให้มันปลีกย่อยออกไป ให้ถี่บอออกไป; นี่มันเป็นความประสงค์สำหรับผู้ที่จะไม่ช้าไปเร็ว, เร็วมากเร็วน้อย. เพราะฉะนั้นชาวบ้านทั่วไปก็ถือศีล ๕ อุบาสก อุบาสิกา ก็ถือศีล ๘ เณรก็ถือศีล ๑๐ พระก็ถือศีล ๒๒๗; แล้วมันอาจจะแยกขยายออกไปได้จากศีล ๕. แล้วยังมีศีลนอกปาฏิโมกข์อีกตั้งหลายพันสำหรับพระจะต้องถือ; ถ้าบิณฑุจะเป็นหลายร้อย หรือหลายพัน, ก็มันให้ถือไปได้หมดเลย – ถ้ามันเป็นเรื่องของเบียดเบียนอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว มันถือไปได้หมดเลย. เพราะฉะนั้นคุณจับหัวใจของสิ่งนี้ให้มันได้ แล้วก็จะขยายออกไปได้เอง ก็ร้อยก็พันอย่าง. ที่นี้ จะพูดยกเอาศีล ๕ นั้นเป็นหลักตามที่ได้พูดมาแล้ว ;

ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติบาต : ไม่ประทุษร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่นด้วย
เจตนาร้าย. “ไม่ประทุษร้ายชีวิตร่างกายผู้อื่นด้วยเจตนาร้าย” นี้ผมอยากจะใช้เป็น
บทนิยาม เป็น definition ที่รัดกุม และตายตัวอย่างนี้; แต่มันขยายไปได้ถึงคำพูด
ที่ร้อยก็พันข้อ. “ไม่ประทุษร้ายชีวิตร่างกาย” นี้มันกว้างที่สุดเลย โดยวิธีใด
วิธีหนึ่งก็ตาม “ด้วยเจตนาร้าย”; เช่นชาวนาโถนา ปุณฺณโกโกชาคกระเจายอย่างนี้
ไม่ได้ทำด้วยเจตนาร้าย ไม่ได้ทำด้วยเจตนาฆ่า, ทำด้วยเจตนาที่จะบ่อนทำลายชีวิต
ตัวเองคือหากิน อย่างนี้เขาไม่เรียกว่า เจตนาร้าย. เพราะฉะนั้นเราต้องมีคำว่า
“เจตนาร้าย”, ด้วยเจตนาร้าย เจตนาชั่ว.

ศีลข้อที่ ๒ อทินนาทาน : ก็คือไม่ประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น
โดยวิธีใดก็ตาม. ข้อนี้ไม่ต้องพูดว่าด้วยเจตนาชั่วก็ได้ แต่ถ้าจะพูดถึงก็ได้
เหมือนกัน เพราะคำว่าประทุษร้าย มันก็ต้องเจตนาชั่วอยู่แล้ว. นี่มันหมายถึง
เฉพาะทรัพย์สินสมบัติทั่วไป จะเป็นทรัพย์สินสมบัติชนิดไหนก็ได้ เงิน ทอง ข้าวของ
วัวควาย ไร่นา กระทั่งบุตรภรรยา ก็ถือว่าเป็นทรัพย์สินสมบัติ. แต่มันจะแยก
ความหมายกัน ตรงที่ว่า อะไรเป็นของรักของหวงใจ, ว่าอย่างนี้ดีกว่า ใช้ภาษา
ชาวบ้าน ๆ อย่างนี้ มันจึงมาอยู่ในศีลข้อ ๓.

ศีลข้อที่ ๓ กาเมสุมิฉฉาจาร : ศีลข้อนี้คือ ไม่ประทุษร้ายของรัก
ซึ่งดวงใจของผู้อื่นทุกชนิด. นี่แหละตรงตามบาลีที่เราแปลว่า “กาเมสุมิฉฉาจาร”.
กาเมสุ – แปลว่า ของรักของใครทั้งหลาย, ส่วนนพฺพุทฺธํนํวํ ทั้งหลาย, อะไร
ก็ตามใจ ถ้ามันเป็นของรักใคร่ขนาดเป็น กาม คือรักใคร่ซึ่งดวงใจ อย่างนี้มันก็รวม
อยู่ในศีลข้อนี้. เมื่อศีลข้อที่ ๒ ห้ามประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติทั่วไป, ศีลข้อนี้ไม่เสี
ถึงทรัพย์สินสมบัติ, แต่เสีถึงของที่รักใคร่ซึ่งดวงใจ เพราะฉะนั้นมันจะเป็นอะไรก็ได้.
ทั้งบุตร ภรรยา สามี ถ้าหากว่าในกรณีที่มีมันรักใคร่ซึ่งดวงใจ มันก็มาอยู่ในข้อนี้.

แต่แล้วมันขยายออกไปได้ถึงอะไรก็ตามใจ ที่เขารักเป็นพิเศษ เด็กตัวเล็กๆ เขารักของเล่น เช่น ตุ๊กตา หรือของเล่น เป็นพิเศษ เพราะยังไม่รู้เรื่องเพศ เรื่องอะไร; แต่แล้วของรักทั้งดวงใจนั้นแหละเป็นวัตถุแห่งศีลข้อที่ ๓ นี้. เพราะฉะนั้นเด็กๆ ต้องไม่ไปล่วงเกินตุ๊กตาตัวรักที่สละของผู้อื่น. ในเมื่อเด็กคนหนึ่งเขารักขนาดไม่ยอมให้ใครเอาน้ำมาแตะเลย; ถ้าใครไปแกล้ง เอาน้ำไปแตะให้เขาเจ็บใจเล่น มันก็เป็นเรื่องชดช้อยนี้ ทั้งๆ ที่เป็นเด็กตัวเล็กๆ.

ในเรื่องนี้ พวกอนุศาสนจารย์ เขาไม่อธิบายอย่างนี้มาก่อน ส่วนผมอธิบายอย่างนี้ ที่แรกเขาก็กังว่าผมพูดผิดๆ พูดเขาเอง ว่าเขาเอง; แต่ต่อมาดูเหมือนหลายคนจะเห็นด้วยเสียแล้ว. ถ้าอย่างนั้น ไม่ว่าจะไปสอนเด็กเล็กๆ ในชั้นอนุบาลว่าอย่างไร จะให้ถือ ศีลข้อกาเมสุมิจฉารได้อย่างไร. เขาก็เลยไปอธิบายเด็ก สอนเด็กว่า อย่าทำชู้. ให้เด็กตัวเล็กๆ อย่าทำชู้ มันก็เป็นเรื่องตลกสิ้นดี.

พระพุทธเจ้าท่านทรงวางหลักเกณฑ์กว้างๆ ไว้ กาเมสุ – ในของรัก ขนาดเป็นกามทั้งหลาย; กาม แปลว่าของรักของใครทั้งหลายได้ทุกอย่าง มันไม่เฉพาะกับเรื่องหญิง กับ ชาย หรือเรื่องเพศ. กาม – แปลว่า ความใคร่; ถ้าเป็นทั้งแห่งความใคร่ หรือความรักใคร่ แล้วละก็ ทุกอย่างเลย. ถ้าเรารู้ อยู่ว่า คนหนึ่งเขารักอะไร เป็นของรักทั้งดวงใจ จะเป็นอะไรก็ตาม ก็อย่าไปแตะต้องให้เขาเจ็บช้ำน้ำใจ, แม้มันเป็นเพียงวัตถุสิ่งของก็ตาม. ส่วนเรื่องของรักทั้งดวงใจ อย่าง ภรรยา สามี หรือว่า ลูกสาว หลานสาว อะไรก็ตาม นี่มันก็รวมอยู่ในนี้อ้างอิงอยู่แล้ว เป็นวัตถุประสงคัมุ่งหมายโดยคงอยู่แล้ว. ที่เขาสอนกันว่า อย่าทำชู้ นั้น บัญญัติคำขึ้นใหม่; แต่ตัวหนังสือแท้ๆ ว่า “อย่าประพฤติดุคในของรักทั้งหลาย” มีฉฉาร – แปลว่าประพฤติดุค, กาเมสุ – ในกาม

ทั้งหลาย คือในของรักทั้งหลาย. นี่ก็ขยายออกไปได้มากสำหรับฉราวาส อุบาสก อุบาสิกา สำหรับแฉะ สำหรับพระ ไม่ไปแตะต้องของรักของผู้อื่น.

ศีลข้อที่ ๔ ขณฺฑาวาท : นี่ก็คือไม่ประทุษร้ายความเป็นธรรม ความชอบธรรมอะไรของผู้อื่น โดยใช้วาจาเป็นเครื่องมือ. ศีลข้อนี้มีระบบเฉพาะวาจา เพราะวาจาที่จะไปประทุษร้ายกระทบกระทั่งความถูกต้อง ความเป็นธรรม หรือสิทธิอันชอบธรรมอะไรของผู้อื่น มันห้ามไว้ด้วยศีลข้อนี้. มีขอบเขตกว้างขวาง เหลือประมาณ จะใช้วาจาพลิกแพลงชนิดไหนก็ตาม ถ้ามันไปทำลายความเป็นธรรม ความชอบธรรม หรือสิทธิโดยชอบธรรมของผู้อื่น มันล้วนแต่เป็นเรื่องประทุษร้ายทั้งสิ้น.

ศีลข้อที่ ๕ สุราเมรยมัชชปมาท : นี่ก็คือไม่ประทุษร้ายสติสัมปฤติ. ประทุษร้ายสติสัมปฤติ และปัญญาของตัวเอง. เมื่อเราเสพน้ำเมา, เขาใช้คำว่าของเมา, ของเมาก็เป็นน้ำ หรือไม่ใช่น้ำก็ตาม. เสพ — หมายความว่าเอาเข้าไป ด้วยวิธีใดก็ตาม; เสพของเมาทุกชนิดนั้นเป็นการประทุษร้ายสติสัมปฤติ และสติปัญญาของตนเอง. สัมปฤติ ก็คือ สติอันแหละ ภาสอันสทกฤต เป็นสติสัมปฤติ เป็นบาลี ก็คือสติ; แต่พอมาเป็นภาษาไทย มันใช้ต่างกัน. พอเรามีของเมาเข้าไปในร่างกาย สัมปฤติมันเสียไป; ก็คนเมาก็จะเลือนลางจะพินเพื่อน นี่เรียกว่า “เสียสติสัมปฤติ” กระทั่งถึงนอนเมาเหมือนคนตาย.

“เสียสติปัญญา” ก็หมายความว่า เสียความรู้ที่ถูกต้อง ที่แจ่มกระจ่าง ที่จะช่วยให้รอดได้ หรือที่มันกำลังวิวัฒนาการอยู่ก็ตาม; สติปัญญาโดยตรงอย่างนี้ มันก็เสียไป ก็มันถูกประทุษร้ายโดยของเมา. เมื่อเสพไป — เสพไป มันก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ตกต่ำทรุดโทรม. เพราะฉะนั้นจึงพูดให้ชัดลงไปว่า

“ประทุษร้ายสมปฤติ และสติปัญญา ของตนเอง”. ข้อนี้มันครอบคลุมไปได้ทุกอย่าง แม้จะเป็นของที่ก่อกวนเข้าไป . ของสุคติธรรม หรือของเพียงแต่กระทำ หรือเข้าไป เกี่ยวข้อง หรือเข้าไปใกล้ มันก็เป็นเรื่องมีผลอย่างเดียวกัน.

คุณเพิ่งให้ตี ให้ได้ใจความของศีล ๕ ข้อนี้ แล้วมันจะขยายออกไปได้. ที่เสียสติสมปฤตินั้น เช่นคุณเป็นภิกษุเดินเล่น คุณไม่เอาใจใส่กับ บาตร จีวร, ทั้งข้าว ปรากฏจากบาตร จีวร นั้นมันก็คือเสียสติสมปฤติ เดินเล่น; ทั้งๆ ไม่ได้ ตีเมเหล้าสักนิดหนึ่ง แต่ถ้ามันมีอาการอย่างนี้ ก็เรียกว่า เสียสติสมปฤติ เสียสติ ปัญญา. นี่ก็สงเคราะห์อยู่ในศีลข้อกั้นเหล่านี้ก็ได้. เพราะฉะนั้นวินัยสำหรับพระ โดยตรงมากมายหลายอย่าง ถ้ามันมีไว้เพื่อป้องกันความเดินเล่นเสียสติ สมปฤติแล้ว มันก็มาจากศีลข้อ ๕ นี้ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นอย่าไปดูถูกศีล ๕ เข้า ว่าเป็นศีลต่ำๆ ศีล ก ข, ก ฅ ของพระวาเส; นั่นเพราะไม่มีความมุ่งหมาย หรือวิญญานอันแท้จริงของศีลเหล่านั้น.

เพราะฉะนั้น ช่วยจำไว้ในลักษณะอย่างที่ผมพูดเมื่อตะกี้ :

ศีลข้อ ๑ ประทุษร้ายชีวิตร่างกาย.

ศีลข้อ ๒ ประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติของเขา.

ศีลข้อ ๓ ประทุษร้ายของรักดังดวงใจของเขา.

ศีลข้อ ๔ ประทุษร้ายความเป็นธรรมโดยทางวาจา.

ศีลข้อ ๕ ประทุษร้ายสมปฤติ หรือสติปัญญาของตัวเอง ซึ่งมัน ทำให้ ทำผิดอื่น ๆ ได้ทั้งหมด. ถ้าไปประทุษร้าย สมปฤติ และปัญญา ของตัวเองด้วยศีลข้อที่ ๕ แล้ว มันก็ทำที่ไม่ดีในศีลข้ออื่น ๆ ได้ทั้งหมด. แล้ว คนประทุษร้ายผู้อื่น หรือคนประทุษร้ายตัวเองนั้น มันใช้ไม่ได้เท่าไรไปคิดดู. สี่ข้อข้างกัน หมายถึงประทุษร้ายผู้อื่นโดยตรง, ข้อสุดท้าย สุวาเมรยนี้ มัน

ประพาสด้วยตัวเองโดยคง. นี่ใครขึ้นไปลงละเมิดเข้า มันก็คนบ้านแสนที่จะบ้าน
แสนที่จะใจ.

หัวข้อศีล ๕ ข้อนี้ มันออกไปเป็นศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ หรือศีล
นอกปาฏิโมกข์อีกหลายร้อยหลายพัน. นี่พูดเสียอีกยาวเรื่องศีล จนหมดเวลา
ไปมาก ก็เพื่อที่จะให้รู้ว่า พระวาสนก็ตาม บรรพชิตก็ตาม มีศีลอย่างเดียวกัน
รักษาศีลร่วมกัน. ที่ไปแยกเป็นศีลพระวาสน เป็นศีลพระนั้น มันเป็นคน
เปลี่ยนนอก หัวใจมันเหมือนกัน.

ที่นี่ มาถึง **สมาธิ**. ถ้าคุณเคยอ่านคำบรรยายเรื่องสมาธิ มาแล้ว
ที่ผมเคยพูดมามากมายแล้ว ก็จะจับได้ ว่าสมาธิ หรือ จิตที่เป็นสมาธินั้นคืออะไร ?
ถ้าจะเอานิยามสั้น ๆ อย่างเรื่องศีลเมื่อตะกี้; จิตที่เป็นสมาธินั้น เขาใช้คำว่า
-ปริสุทฺธิ สมาธิโต กัมมณีโย. **ปริสุทฺธิ** - คือมันสะอาด จิตสะอาด.
สมาธิโต - คือจิตตั้งมั่น. **กัมมณีโย** - คือจิตไวต่อหน้าที่ พร้อมทั้งจะปฏิบัติ
หน้าที่. จิตปริสุทฺธิ จิตตั้งมั่น แล้วจิตพร้อมที่จะไปปฏิบัติต่อหน้าที่; รวมกัน
ทั้ง ๓ อย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นสมาธิ.

คุณอย่าไปหลบตา นึกถึงแต่เรื่อง นั่งแข็งทื่อ เป็นท่อนไม้ จึงจะเป็น
สมาธิ. แท้จริงมันจะอยู่ในอิริยาบถไหนก็ได้; เดิน ยืน นั่ง นอน ก็ได้
ถ้าจิตมันปริสุทฺธิ แล้วจิตมันมั่นคง และมันไวต่อการทำงาน. ไวต่อการทำงาน นี่คุณ
ก็จะพูดถึงมันอยู่ทุกวัน แต่คุณไม่รู้ว่ามีมันเท่าไรกับคำว่า *active* ที่พูดกัน
ทั่วโลก ใครๆก็ต้องการ *activeness* ความที่เป็น *active* คือมันพร้อม และไว
ต่อหน้าที่; มันมีอะไรพร้อมที่จะทำหน้าที่ แล้วมันไวต่อการทำหน้าที่ ก็เรียกว่า
active. ภาษาบาลีเขาเรียกว่า กัมมณีโย กัมมณีย. กัมม - แปลว่าการกระทำ;
ณีย - หมายถึงว่า มันควร เหมาะแล้ว ควรแล้ว สมแล้ว ที่จะทำงาน.

ปรีสุทโธ - ปรีสุทธี. สมาธิโต - ตั้งมั่นที่เรียกว่า *steadiness* หรือ *firm* หรืออะไร อย่างนั้นมันก็ตรงกับคำว่า สมาธิโต ตั้งมั่น; แล้วปรีสุทโธ มันก็สะอาด ไม่มีมลทิน คือกิเลส หรือ ความมืดมัว หรืออะไร เข้าไปรบกวนอยู่ในขณะนั้น. หลักนั้นมันจะต้องใช้เท่ากันทั้งแก่ ฉรรวาท และบรรพชิต ในการมีสมาธิ.

พอถึงปัญญาข้อสุดท้าย มันก็เป็นปัญญาเอาตัวรอดอย่างถูกต้อง ไม่ใช่ปัญญาเอาเปรียบ. ปัญญาในภาษาบาลีแยกออกเป็น ๒ คือ ปัญญาเพียงแต่เรื่องชั้นต่ำๆ เรื่องบ้านเรือน เรื่องอะไรอย่างนี้ จะเป็นปัญญาพลกิเลส ปัญญาที่จะไปใช้อย่างไรก็ได้ ก็เรียกว่า เจโก; เจลยฉลลสทปราชเปรื่องในการที่จะพลกิเลสอะไรต่างๆ กระทั่งใช้คิดโกงก็ได้; อย่างหนึ่ง. อีกอย่างหนึ่ง ปัญญาจริงๆ มันก็ปรีสุทธี คือ รู้สิ่งที่ควรรู้ เท่าที่จำเป็นจะต้องรู้ แล้วก็กับความทุกข์ได้ นี่คือนิพพานจริง, มันจะเป็นไปเพื่อดับทุกข์. ส่วนเจโกนี้ ถ้าหากเข้ามันก็จะบ้าไม่มีที่สิ้นสุด; บ้าหา บ้ากิน บ้าเล่น บ้าทะเลทราย บ้าอะไร แล้วในที่สุดก็ต้องไปเป็น *cunning* เหมือนสุนัขจิ้งจอกตัวโกงก็ได้. ปัญญาอย่างนี้ไม่รวมอยู่ในนี้ ไม่รวมอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา. เมื่อมันเป็น ศีล สมาธิ ปัญญาโดยตรงแล้ว ใช้ใช้ทั้งแก่ฉรรวาทและบรรพชิตโดยไม่ต้อะอื่น.

นี่คือความเหมือนกันของ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่จะใช้ร่วมกันระหว่าง ฉรรวาทและบรรพชิต; เพราะฉะนั้นฉรรวาทก็ทำสมาธิได้ ในลักษณะที่ครบองค์ ๓ อย่าง นั่นคือ - จิตสะอาดก็, - จิตมั่นคงก็, - จิตว่องไวต่อหน้าที่การงานก็. ฉรรวาทต้องมีให้มากที่สุดเท่าที่จะมีได้; โดยเฉพาะ พรหมจารีที่เป็นนักเรียนอย่างพวกคุณ นี่ช่วยแล้ว จะต้องให้มีมากที่สุด. พระมีเท่าไร เราก็มีย่เท่านั้น; แต่เรากำลึงเอาไปใช้ต่างกัน. เรากำลึงเล่าเรียน ก็ใช้มันไปในการเล่าเรียน; พระไปทำวิปัสสนา ก็ใช้ไปในเรื่องของวิปัสสนา.

พอถึงเรื่องปัญญา มันต้องรู้สิ่งที่มีจะช่วยดับไฟในจิตใจได้; แม้พวกคุณ หรือพวกเด็ก ๆ ก็ต้องรู้เรื่องของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. เพราะฉะนั้นเด็กเล็ก ๆ ก็ต้องรู้เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตามสัจส่วนของเขา; แต่ว่าหลักเกณฑ์ หรือใจความมันเหมือนกัน เช่นเด็ก ๆ รู้ว่า “อนิจจังนะ” เมื่อตึกทาทกแตก ก็อย่าร้องไห้เลย; ไม่ต้องร้องไห้ละ; นี่มันก็เป็นเรื่องเห็นอนิจจัง. เพราะฉะนั้นเด็ก ๆ อาจจะมองเห็นว่า ทุกอย่างนี้พอไปรักเข้าไปอะไรเข้า มันก็เป็นทุกข์; นี่เรียกว่าเขารู้จักความทุกข์ รู้จักทุกข์ขัง. เด็ก ๆ ก็รู้ว่า อะไร ๆ มันไม่อยู่ในอำนาจเราเสมอไป มันอยู่ในอำนาจของพระเจ้า มันอยู่ในอำนาจของธรรมชาติ; ดังนั้นไม่ต้องเสียใจ ไม่ต้องร้องไห้ เมื่อมันไม่ได้ตามต้องการ, หรือมันไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ. ถ้าพ่อแม่สอนลูกเล็ก ๆ กันมาอย่างนี้ตั้งแต่เล็ก ๆ แล้ว ผมว่าวิเศษที่สุดเลย.

แต่เดี๋ยวนี้ มักจะสอนไปในทางตรงกันข้าม คือให้ยึดมั่นถือมั่น โดยหลับหูหลับตาเสียโดยมาก. วัฒนธรรมเดิมแท้ ๆ ของชาวพุทธที่มากกว่าเดี๋ยวนี้มาก คือสอนลูก สอนหลาน ภายในบ้านในเรือน เขาสอนชนิดที่ไม่ด้วยกันกับหลักของพุทธศาสนา, ประกอบอยู่ด้วยหลักของพุทธศาสนา; ฉะนั้นเขาจึงมีความสุขสงบในบ้านเรือนมากกว่าเดี๋ยวนี้มาก. เด็ก ๆ น่ารัก หรือว่ากตัญญูต่อพ่อแม่ หรือว่า นับถือพ่อแม่เป็นพระเจ้า, อย่างนี้ก็ยังมีมาก. ส่วนเด็กเดี๋ยวนี้ มันเหมือนกับว่าเปลี่ยนไปสู่วัฒนธรรมฝรั่ง ที่เรียกว่า วัฒนธรรมเนื้อหนัง ซึ่งเป็นข้าศึกแก่ความสงบ. เขาเรื่องสวย เรื่องรวยอะไร เป็นเบื่องหน้า; แทนที่จะเอาเรื่องดี เรื่องลูกเรื่องจริง เรื่องบริสุทธิ์สะอาด เป็นเบื่องหน้า.

ดังนั้น เด็ก ๆ ก็ควรจะมีความรู้ที่มองเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แนวเดียวกับบรรพชิตด้วยเหมือนกัน. ที่นั่นหนุ่ม คนสาว พ่อบ้าน

แม่เรือน ก็จะต้องมีอันนี้ เป็นเครื่องคอยดับไฟในหัวใจ; เพราะไฟมันจะเกิดมากขึ้นในหัวใจของคนหนุ่มสาว กระทั่งพ่อบ้านแม่เรือน; เขายังมีปัญญาอย่างเดียวกันแบบเดียวกัน ในหลักเกณฑ์เดียวกันกับบรรพชิต. ส่วนที่เราไม่ได้ไม่เท่ากัน หรือไม่สูงเท่ากันนั้น มันอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก; แต่มันต้องให้แน่ลงไปว่า ต้องมีสิ่งเดียวกันนั้นแหละ. เหมือนเช่นเดียวกันนี้ ขรรวาสทุกคนต้องมีเงิน มันตายตัวได้อย่างนี้. จะมี ๑๐ บาทก็ได้ ๑๐๐ บาทก็ได้ ก็ขึ้นบาทก็ได้ แล้วแต่ว่าเขาจะสามารถทำได้อย่างไร, แต่มันต้องมีแน่.

นี่ขอให้ถือว่า ศีล สมณิ ปัญญา ซึ่งเป็นตัวพุทธศาสนา หรือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนานี้ เป็นหลักธรรมะร่วมกัน ทั้งแก่ฆราวาสและบรรพชิต; ขอให้ทำให้เข้าถึงหัวใจด้วยกันทั้งนั้น. นี่เราได้พูดมาถึงเรื่องที่ว่า หลักธรรมะที่เป็นตัวการปฏิบัติ ที่ต้องปฏิบัติ เหมือนกันทั้งฆราวาส และบรรพชิต. ที่นี้อาจสรุปสรุปย่อกันเลย ก็ว่า เรื่องสัญญาทานนั้น ทั้งฆราวาสทั้งบรรพชิต จะต้องมีความรู้ความเข้าใจ.

เรื่อง สัญญา คือ วางจากกิเลส – วางจากความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู-ของกู นี่คือ สัญญา. มีพระบาลีขัณฑ์อยู่เลยว่า มีฆราวาสกลุ่มหนึ่งมีธัมมทินเนเป็นหัวหน้า ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขอให้แสดงธรรมที่เป็นประโยชน์แก่ออกุศลแก่ฆราวาส. พระพุทธเจ้าท่านแสดงในเรื่องเกี่ยวกับสัญญาว่า : **สัญญาตปป์ปฐิธัญญา สุตตุนตา** – คือระเบียบปฏิบัติทั้งหลายเหล่านี้ ที่ประกอบเนื่องเฉพาะอยู่ด้วย สัญญา; **ตถาคตภาสิตา** – ที่ตถาคตได้ประกาศไว้; **คัมภีรา** – ลึกซึ้ง; **คัมภีรุตถา** – มีอรรถอันลึกซึ้ง; **โลกุตตรา** – เป็นไปเพื่ออยู่นอกโลก นี่เป็นประโยชน์แก่ออกุศลอย่างยิ่งแก่ฆราวาส. มันมีคำว่า ตถาคตภาสิตา ประกอบอยู่ด้วย ที่ระบุไว้ว่า “ที่ตถาคตประกาศ”; ฉะนั้น

หมายความว่า เรื่องอื่นตลกกลไม่ประกาศ ไม่สอน สอนแต่เรื่องสุญญา. ทั้งนั้นสุญญา มันจึงมาอยู่หมดในข้อปฏิบัติทั้งหลายทั้งปวง. คือ สมภาณี ปัญญา นั้นมันก็เป็นไปเพื่อสุญญา.

ถ้ามีความยึดมั่นถือมั่นแล้ว มันทำให้ปฏิบัติไม่ได้, มีสมาธิไม่ได้, มีปัญญาไม่ได้. ฉะนั้นให้ดูในเรื่องสุญญานี้ ให้ออกจากความยึดมั่นถือมั่นว่ากู ว่าของกู นี่ มันจะแทรกซึมเป็นหัวใจ อยู่ในธรรมะทั้งหลายทั้งปวง; เพราะว่าการปฏิบัติทั้งหมด เป็นไปเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่นทั้งนั้น : คือก็เป็นไปเพื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว ๆ, สมาธิก็หยุดยึดมั่นถือมั่นเสียด้วยบังคับมันไว้ ด้วยวิธีที่เป็นสมาธิ, ปัญญามันก็ฉลาดจนไม่ยึดมั่นถือมั่น.

ฉะนั้น เรื่องสุญญานี้ เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรง เรื่องอื่นท่านไม่ทรง. ทั้งจะไม่น่าเชื่อ. ผมพูดข้อความนี้ลงในคำบรรยายบ้าง, ผมบรรยายเรื่องนี้บ้าง แล้วเอาไปพิมพ์กันเป็นภาษาฝรั่ง ซึ่งตรงนั้นมันก็มีว่า “พระพุทธเจ้าจะไม่พูดเรื่องอื่น นอกจากเรื่องสุญญา” มีฝรั่งเขียนถามมาจากสวีเดน หรือจากที่ไหนไม่แน่; เขาถามว่า มีปรากฏอยู่ที่ตรงไหน ในพระบาลี มีตรงไหน ว่าพระพุทธเจ้าไม่พูดเรื่องอื่น นอกจากเรื่องสุญญา. ผมเห็นได้ทันทีว่า หมอนี่ไม่เคยอ่าน สังยุตตนิกายซึ่งมีเยอะแยะไปหมด เกี่ยวกับเรื่อง *สุญญตปฏิบัติสูตร* *สุตตสูตร* *คถาบทกาสีนา* นี่เราไม่เคยอ่าน เลยไม่ตอบไป. ช่างหัวมัน ก็เสียใจของ. ฉะนั้นขอให้เข้าใจว่า พระพุทธเจ้าจะพูดแต่เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น เรื่องกัฏฐ-ของกู เท่านั้น; แต่พูดไว้ในคำพูดข้ออื่น. แต่เราพูดได้ว่า ข้อธรรมะทุกข้อมีความหมายของสุญญาซ่อนอยู่; หมายความว่า ธรรมะทุกข้อ ต้องการจะสอนไม่ให้ยึดมั่นถือมั่น ในปริยายใดปริยายหนึ่ง ฉะนั้นจึงถือว่าเป็นเรื่องสุญญา. ถ้าไปจับไปจ้องเข้มันไม่ว่าง; ถ้าไม่จับไม่จ้องอะไร มันว่าง. เราต้องมิจิตอย่างนี้.

ฉะนั้น เรื่องสุญญตา ก็เป็นเรื่องธรรมะร่วมกันระหว่างพราวาสและบรรพชิต; แล้วมันก็สูงสุดเท่านี้ ไม่มีอะไรสูงสุดอีก. ใครจะว่าผมบ๊วยในการทำอย่างนี้ ผมก็สมัครจะเป็นคนบ๊วยชนิดนี้; แล้วยังยืนยันต่อไป ว่าเรื่องสุญญตาต้องใช้แม่เต๋พราวาส; ตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสออกมาตรง ๆ ว่า นี่แหละสิ่งที่เป็นประโยชน์เกิดแก่พวกเธอทั้งหลายตลอดกาลนาน.

เป็นอันว่าธรรมปฏิบัติตั้งแต่ต่ำที่สุด จนถึงสูงสุด ในความหมายของคำพูดนี้ เป็นเรื่องที่ใช้ร่วมกันทั้งแก่บรรพชิต และแก่พราวาส มีอยู่อย่างนี้.

นกกาเงนกับบอกว่า มันหมดเวลา ฉะนั้นวันนี้ก็ยุติไว้.

□